

POLSKI BADACZ AJNÓW –
BRONISŁAW PIŁSUDSKI (1866–1918).
WSPOMNIENIE W SETNĄ ROCZNICĘ ŚMIERCI

Polskie badania na Dalekim Wschodzie zbiegły się z powstaniem i rozwojem dziewiętnastowiecznej antropologii kulturowej (etnologii, etnografii, folklorystyki) na terenie znajdujących się pod zaborami ziem Rzeczypospolitej. O ile działania dotyczące kultury polskiej skupiały się przede wszystkim na archiwizowaniu powoli zanikających, w wyniku germanizacji i rusyfikacji, form kulturowych, o tyle polscy badacze Dalekiego Wschodu swoje badania prowadzili, przynajmniej początkowo, w mniej zorganizowany sposób – by nie rzec przypadkowo. Owa przypadkowość wynikała przede wszystkim z przyczyn, z jakich znaleźli się na wschodnich rubieżach Cesarstwa Rosyjskiego. „Zapomniane przez Boga” regiony, zlokalizowane w skrajnie niedogodnych dla życia warunkach geograficzno-klimatycznych, były traktowane przez władze carskie jako miejsce zsyłki adwersarzy politycznych, wyrotowców czy też terrorystów. Dalekowschodnie karne kolonie stanowiły dla wielu ostatnie miejsce pobytu wśród żywych, dla innych stały się drugim domem, miejscem pracy i rozwoju.

Jednym z pionierów polskich badań antropologicznych (etnograficznych) i japońskich zarazem był Bronisław Piłsudski (1866–1918), starszy brat marszałka Józefa Piłsudskiego. Zesłany na Sachalin, przez blisko dwie dekady prowadził badania etnograficzne nad ludnością autochtoniczną, pozostawiając bogate zbiory umożliwiające współcześnie rekonstrukcję pierwotnych form kulturowych.

Koleje życia

Bronisław Piłsudski urodził się 21 października 1866 r. w Zułowie na Litwie. Dzieciństwo i lata szkolne spędził w majątku rodzinnym, w którym pod czujnym okiem matki odebrał wszechstronne i patriotyczne wykształcenie. Jak zauważa Antoni Kuczyński: „W domowym wychowaniu, pilnie, acz dyskretnie kształtowanym przez matkę, było wiele z prawdziwej patriotycznej lekcji. Wiemy bowiem, że dzięki troskliwej opiece rodziców, a przede wszystkim matki, zapoznawano dzieci z zakazaną wówczas literaturą polską, zaś guwernantka uczyła ich języka francuskiego i niemieckiego. Zawsze w trakcie nauki obecne były ulubione wiersze matki, autorstwa

Zygmunta Krasińskiego, Adama Mickiewicza czy Juliusza Słowackiego. Tak mijają dzieciństwo Bronusia, (...) z wpajaniem poczuciem zasad moralnych, patriotyzmu, czyli inaczej rzecz można umiłowania rzeczy ojczystych”¹.

Odebrane w domu rodzinnym wykształcenie odegra niebagatelną rolę w późniejszym życiu Piłsudskiego i umożliwi mu „przetrwanie” w skrajnie niekorzystnych warunkach ziemi sachalińskiej. Drugim elementem, obok edukacji, kształtującej się tożsamości młodego Bronisława była świadomość narodowej traumy, gdyż „nadal szalał okrutny terror zaborcy, choć od powstania [styczniowego – J.S.] upłynęło już parę lat. Konfiskowano majątki za działalność patriotyczną. Syberyjski szlak wchłaniał coraz to nowe pokolenia niepokornych. Z pewnością rezonowało to głośno w rodzinie Piłsudskich, bowiem z okolic bliższych i dalszych, z dworów i zamków, a nawet z nędznych chłopskich chat szli chłopcy do powstania, a potem na Sybir. (...) Nie było wtedy zakątka polskiej ziemi, który by nie znał nazwy Sybir i jego ciernistego szlaku”².

Pomimo świadomości narodowej traumy życie Piłsudskich upływało w spokoju do roku 1874, kiedy to pożar strawił dwór, a rodzina została zmuszona do przeprowadzki do Wilna. Wileński okres życia Piłsudskiego cechował się wzrostem świadomości narodowej, pogłębioną edukacją gimnazjalną oraz działalnością społeczno-patriotyczną.

Młodzi Piłsudscy po raz pierwszy zetknęli się z przymusową edukacją prowadzoną w języku rosyjskim. Należy mieć w pamięci, że dotychczas kształcili się w warunkach domowych, a za dobór przedmiotów i metod nauczania odpowiadała matka. Nowe gimnazjalne warunki stanowiły nie lada wyzwanie dla młodych ludzi (Bronisław miał zaledwie 8 lat). Nie dość, że za mówienie po polsku groziły kary, to po lekcjach, w trakcie świąt uczniowie byli zmuszani do uczestnictwa w nabożeństwach odbywających się w cerkwiach prawosławnych oraz modlitwy w intencji cara. W dzienniku prowadzonym w latach szkolnych Bronisław Piłsudski zanotował:

Trzeba było dziś wstać wcześniej i iść po 9-tej do gimnazjum, skąd poprowadzili nas do cerkwi. (...) Karpiński kazał wszystkim gimnazjalistom całować krzyż. Całować musieli prawie wszyscy (...) Jednakże wielu odchodziło nie całując. (...) Galgani nawet już do tego przymuszają. Orusienie u nich weszło w modę i wszyscy z zapaleniem wypełniają swoje zadanie barbarzyńskie i zarazem ostatecznie głupie. Np. pop Sokolow, gimnazjalny nauczyciel religii ich, napisał książkę, którą Moskale nazywają arcydziełem, o tym, że Obraz Najświętszej Panny Marii Ostobramskiej musi należeć do prawosławnych. Narodzie mongolsko-moskiewski! Mało takim działaniem wskórasz, a oburzysz przeciwko sobie cały naród. Przyjdzie jednakże czas, gdy te inaczej śpiewać będziesz³.

¹ A. Kuczyński, *Bronisław Piłsudski (1866–1918), zęstaniec i badacz kultury ludów Dalekiego Wschodu*, „Niepodległość i Pamięć” 2015, nr 2 (50), s. 11.

² *Ibidem*.

³ Dziennik, który Bronisław Piłsudski prowadził podczas pobytu w Wilnie, znajduje się w archiwach Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku. Przytaczane w niniejszym tekście fragmenty znajdują się w pracy: A. Kuczyński, *Bronisław Piłsudski...*, s. 12.

Rusyfikacja obejmująca zarówno sferę świecką, jak i religijną musiała wywołać naturalny opór młodych ludzi. Bracia Piłsudscy zostali wciągnięci w zorganizowaną działalność wileńskiego kręgu patriotycznego, która przejawiała się w samokształceniu ukierunkowanym na zachowanie polskości, walkę z wynarodowieniem i prześladowaniem kultury narodowej. Działania braci skoncentrowały się na organizacji koła samokształceniowego „Spójnia”, którego członkowie spotykali się potajemnie w celu czytania zakazanej literatury polskiej i dzieł filozoficznych. To właśnie w trakcie dysput prowadzonych na konspiracyjnych zebraniach młody Bronisław Piłsudski zaczął konceptualizować swoją tożsamość narodową (etniczną i kulturową) oraz budować swoisty manifest przyszłej działalności naukowej – etnograficznej. Michał Budny przytacza fragment wspomnień Piłsudskiego, w którym możemy przeczytać:

Kim jesteśmy, Polakami czy Litwinami? Ustalenie tego zakończyło się wówczas przyjęciem rezolucji, w której zdecydowano, iż jesteśmy litewskimi Polakami, i że zadaniem naszym jest podtrzymać w tym kraju polskość, bez szkody i ucisku innych narodowości słabszych, których powinniśmy być opiekunami⁴.

Poza debatami członkowie „Spójni” trudnili się nauczaniem języka polskiego (w ramach szkoły założonej przez Bronisława), której uczestnicy rekrutowali się spośród środowiska wileńskich rzemieślników. Jak zauważa Antoni Kuczyński, wszystkie wileńskie doświadczenia zaowocowały na Dalekim Wschodzie, gdyż: „Owa opiekuńczość nad słabszymi narodowościami ujawniła się u Bronisława ze szczególną siłą podczas jego wieloletniego zesłańczego pobytu na Sachalinie i w innych rejonach Dalekiego Wschodu. Tam bowiem stał się on orędownikiem spraw tubylczej kultury, zakładał szkoły, nauczał uprawy roli, popularyzował zasady higieny i przyjaznego współżycia”⁵.

Patriotyczna działalność „Spójni” ściągnęła zainteresowanie carskiej ochrony, która zaniepokojona atmosferą zebrań oraz wpływem organizacji na młodzież nakazała likwidację stowarzyszenia, a Bronisława Piłsudskiego jako twórcę i głównego propagatora relegowano z gimnazjum. W celu dokończenia edukacji rodzina postanowiła o przeniesieniu najstarszego syna do Sankt Petersburga, gdzie we wrześniu 1885 r. podjął naukę w miejscowym gimnazjum, a rok później wstąpił na tamtejszy uniwersytet i rozpoczął studia na Wydziale Prawa.

Należy w tym miejscu poświęcić parę słów sytuacji społeczno-politycznej przełomu lat 70. i 80. XIX wieku. Młody Piłsudski trafił do Petersburga niedługo po przeprowadzonym udanym zamachu na cara Aleksandra II. Omawiany okres w dziejach Rosji carskiej charakteryzował się rozwojem ruchów rewolucyjnych, których naczelnym celem było obalenie caratu i przekształcenie kraju w państwo demokratyczne. Wiele spośród organizacji upatrywało osiągnięcia celu na drodze aktów terroru

⁴ M. Budny, *Bronisław Piłsudski (życie i twórczość)*, „Niepodległość” 1988, t. 21, s. 188.

⁵ A. Kuczyński, *Bronisław Piłsudski...*, s. 13.

indywidualnego. Jedną z czołowych grup była Narodna wola (Wola Ludu), której członkowie przeprowadzili w 1881 r. udany zamach na cara Aleksandra II (bomba została rzucona przez Polaka Ignacego Hryniewieckiego). Skuteczna akcja terrorystyczna zachęciła przywódców organizacji do przygotowania drugiego, skierowanego przeciwko następcy tronu – carowi Aleksandrowi III. Spiskowcy byli związani z Uniwersytetem Petersburskim, podobnie jak Bronisław Piłsudski, który poprzez swoje znajomości został włączony w krąg konspiratorów. Do dziś nie jest jasna rola, jaką odgrywał w spisku brat Marszałka. Alfred F. Majewicz jest przekonany, że okoliczności, w jakich został on posądzony o udział w przygotowaniu zamachu, są bynajmniej kontrowersyjne⁶. Jednakże Antoni Kuczyński zauważa: „Pojawiające się w różnych publikacjach informacje, jakoby Bronisław Piłsudski został przypadkowo zamieszany w te wydarzenia, należy zdecydowanie odrzucić. Konspiracja bowiem ma to do siebie, że nie wtajemnicza się w nią ludzi niepewnych, słabych psychicznie (...). Wiemy już z wileńskiego okresu jego życia, że z dezaprobatą odnosił się on do różnych znamion rusyfikacji polskiej kultury i prześladowań działaczy niepodległościowych. Sam zresztą za działalność w »Spójnik« został relegowany z gimnazjum i szukać musiał innego środowiska, by uzyskać maturę i kształcić się dalej”⁷.

Niezależnie od tego, czy Piłsudski chciał iść w ślady Hryniewieckiego, współorganizując zamach na cara, czy też został omyłkowo oskarżony, po nieudanej próbie aktu terrorystycznego z dnia 1 marca 1887 r. w wyniku przesłuchań i aresztowań trafił do więzienia i na mocy wyroku został skazany na karę śmierci, którą następnie zamieniono na 15 lat katorgi na Sachalinie⁸. Nie wiadomo, czy kara została złagodzona w wyniku działań podjętych przez ojca braci Piłsudskich, czy też nie, ale zachowały się listy, które słał on zarówno do cara, jak i urzędników ministerstwa sprawiedliwości, a zmiana (złagodzenie) wyroku była możliwa dzięki skorzystaniu przez monarchę z prawa łaski. Na ile było to ulżenie doli skazańca, a na ile przedłużająca się agonia, mogą świadczyć słowa Antoniego Kuczyńskiego, który przytacza jeden z listów Józefa Piłsudskiego (ojca):

15-letnia katorga jest w istocie karą śmierci, tylko, że w bardziej męczącej formie, w trakcie której agonia ciągnie się do ostatecznego wyczerpania wszystkich sił fizycznych i duchowych⁹.

⁶ A.F. Majewicz, *The Collected Works of Bronisław Piłsudski*, vol. 3, *Materials for the Study of the Ainu Language and Folklore 2*, Berlin–New York 2004, s. 1.

⁷ A. Kuczyński, *Bronisław Piłsudski...*, s. 15.

⁸ Wszystkim pojmanym i skazanym na karę śmierci Polakom zmieniono wyroki na wieloletnie więzienie lub katorgę, zaś Rosjan (w tym starszego brata Włodzimierza Lenina – Aleksandra Uljanowa) skazano na śmierć przez powieszenie; większość wyroków wykonano. W wyniku śledztwa skazany na pięcioletnie zesłanie na Syberię został również Józef Piłsudski, który opiekował się spiskowcami podczas ich pobytu w Wilnie.

⁹ A. Kuczyński, *Bronisław Piłsudski...*, s. 19.

Droga ku etnografii – działalność na zesłaniu

Do czerwca 1887 r. Bronisław Piłsudski przebywał w więzieniu w Petersburgu, po czym przez Moskwę i Odessę, a następnie drogą morską został przewieziony na miejsce zesłania, na wyspę Sachalin, na którą dotarł 9 sierpnia 1887 r. Pierwsze miesiące spędził jako typowy zesłaniec w kolonii karnej. Był zatrudniony jako drwal przy wyрубie tajgi, z biegiem czasu przydzielono go również do prac stolarskich. Ze względu na swoją postawę (otwartość i dobroduszość) oraz wykształcenie zwrócił na siebie uwagę władz kolonii i po upływie kilkunastu miesięcy przeniesiono go w roku 1889 do pracy w kancelarii więziennej, a nawet udzielał lekcji dzieciom strażników¹⁰. Iwan P. Juwaczew w swoich wspomnieniach z tego okresu w następujący sposób opisuje Piłsudskiego:

od początku wyróżniał się on spośród katorżników nie tylko wykształceniem, lecz również tym, że był przyjazny wobec innych, miał miękkie serce, był bardziej sentymentalny i wśród więźniów cieszył się największą sympatią¹¹.

Rozwinięcie powyższego znajdujemy w pośmiertnym wspomnieniu o Piłsudskim sporządzonym przez Wacława Sieroszewskiego¹², w którym czytamy:

Po kilku latach więziennego życia, przymusowej pracy fizycznej, uzyskałem [Bronisław Piłsudski – J.S.] nieco swobody; spełniałem obowiązkowo różne czynności biurowe, prowadziłem spostrzeżenia meteorologiczne, gromadziłem zbiory przyrodnicze dla miejscowego muzeum, urządziłem bibliotekę dla okręgu, w którym mnie osiedlono, dawałem lekcje, wreszcie władze pozwoliły się uczyć w szkole ludowej¹³.

W 1889 r. Piłsudski nie tylko został przeniesiony do prac „za biurkiem”, ale również otrzymał możliwość prowadzenia badań poza obrębem kolonii karnej. Uzyskał przy tym względną swobodę w poruszaniu się po wyspie, a także kwaterę poza więziennymi barakami. Pierwsze zleczone prace naukowe miały związek z obserwacją klimatu wyspy oraz budową stacji meteorologicznej¹⁴. Regiony wyspy, w które zapuszczał

¹⁰ Należy zauważyć, że Sachalin jako kolonia katorżnicza był miejscem docelowej zsyłki dla osób uznawanych za wyjątkowo niebezpieczne. Również strażnicy i zarządcy więzienia byli ludźmi o wątpliwej reputacji. Dlatego też Piłsudski wyróżniał się na ich tle i stanowił cenny nabytek dla lokalnego systemu edukacyjnego.

¹¹ I.P. Juwaczew, *Wosiem let na Sachalinie*, Pieterburg 1907, s. 39.

¹² Wacław Sieroszewski (1848–1945) – polski pisarz, podróżnik, etnograf Syberii i Dalekiego Wschodu oraz działacz niepodległościowy.

¹³ W. Sieroszewski, *Bronisław Piłsudski*, „Rocznik Podhalański” 1914–1921, s. XIV, cyt. za: A. Kuczyński, *Bronisława Piłsudskiego droga do etnografii*, „Lud” 1991, t. 74, s. 153.

¹⁴ Zob. W. Łatyszew, Z. Wójcik, *Przyrodnicze początki działalności naukowej Bronisława Piłsudskiego na katorżę sachalińską*, „Niepodległość i Pamięć” 1996, nr 6, s. 113–120.

się z misją badawczą, były zamieszkane przez lud zwany Gilakami (Nichwami)¹⁵, i to właśnie ta paleoazjatycka grupa i jej oryginalna kultura (folklor i obyczaje) stanowiły pierwsze doświadczenie etnograficzne polskiego zesłańca. Bronisław Piłsudski w przedmowie do pracy z 1912 r. w następujący sposób opisuje swoje początki zainteresowania tubylcami:

[jako zesłaniec do kolonii katorżniczej – J.S.] odczuwałem naturalną skłonność do tubylców Sachalinu, jedynych tutaj ludzi, którzy żywili szczere przywiązanie do tego kraju, będącego ich miejscem zamieszkania od niepamiętnych czasów (...). Kontaktując się z tymi dziećmi natury (...), rozumiałem (...), że wzbudzam wdzięczność, bez względu na to, że nie posiadam żadnych praw. Sprawiało mi przyjemność niesienie radości i nadziei na lepszą przyszłość dla tych współplemieńców (...). Później kiedy zainteresowałem się badaniami etnograficznymi i postawiłem sobie bardziej określony cel gromadzenia materiałów, rozumiałem jak ważną jest dla badacza znajomość języka. Bez niej nie można zbadać nawet materialnych warunków plemienia, nie mówiąc o należytych zbadaniu wierzeń, obyczajów, życia rodzinnego i plemiennego, jego przeszłości i obecnych dążeń¹⁶.

Powodzenie w obserwacjach Gilaków oraz zainteresowanie sprawami tubylczej kultury przyniosło Piłsudskiemu sławę lokalnego specjalisty w sprawach kultury autochtonów Sachalinu. Podczas swoich wypraw poznał etnografa Lwa Sternberga (1861–1927), współwiceprzewodniczącą sachalińskiej kolonii karnej, a w późniejszym czasie twórcę kierunku etnografia na Uniwersytecie Petersburskim. Sternberg (skazany za członkostwo w organizacji Narodna Wola) zasłynął z obrony praw ludności tubylczej oraz badań nad kulturą Gilaków (Nichwów), Oroków¹⁷ i Ajnów. Po zakończeniu kary przeniósł się do Petersburga, gdzie nawiązał współpracę z przedstawicielami miejscowego muzeum i zainteresował ich kulturą tubylczą Sachalinu. To właśnie z polecenia Sternberga zlecono Piłsudskiemu przeprowadzenie badań terenowych, które miały polegać na zebraniu artefaktów przedstawiających kulturę materialną regionu oraz przygotowanie stosownej dokumentacji i opisów etnograficznych zaobserwowanych zjawisk.

Nowe zadania bez reszty pochłonęły polskiego badacza, który od tego momentu każdą wolną chwilę spędzał w osiedlach Gilaków oraz zaczynał zapuszczać się coraz bardziej w dotychczas niebadane przez siebie obszary wyspy, a wszystkie zgromadzone eksponaty wysyłał do Petersburga. Z tego okresu pochodzi pierwsza

¹⁵ Autochtoniczny lud paleoazjatycki zamieszkujący wschodnie regiony Rosji, w tym Sachalin, posługujący się obecnie językami rosyjskim i nichwijskim. Prawdopodobnie spokrewnieni są z ludem Ajnu (Ainami).

¹⁶ *Materials for the Study of the Modern Language and Folklore*, collected and prepared by Bronisław Piłsudski, Cracow 1912, s. VI–VII.

¹⁷ Autochtoniczna tunguska grupa etniczna zamieszkująca wschodnią Syberię, posługująca się językiem orokańskim.

praca naukowa Piłsudskiego, zatytułowana *Niedostatki i potrzeby sachalińskich Gilaków*, ogłoszona w Chabarowsku w roku 1898¹⁸. Dotychczasowe, oscylujące wokół jednej grupy etnicznej zainteresowania zaczął rozszerzać na inne mniejszości. Piłsudski po latach wspominał, że tym, co przyciągnęło go do badania nowego ludu, był:

(...) wygląd zewnętrzny Ajnów żywo wskrzeszających w pamięci typy, które można spotkać w Europie, przypominające niekiedy Żydów, chłopów rosyjskich lub Cyganów, a w jeszcze większym stopniu ich język, brzmiący bardzo melodyjnie (...), z jego delikatnymi odcieniami tonów, zachwyciły mnie tak mocno, że pragnąłem poznać ich w takim stopniu jak znałem Gilaków zamieszkujących północ Sachalinu¹⁹.

Przełom XIX i XX wieku to czas krystalizowania się nowej nauki, jaką była etnografia, a w Rosji carskiej okres poznawania ludów tubylczych zamieszkujących wschodnie krańce imperium. Piłsudski swoją pracą na rzecz Muzeum Petersburskiego zyskał miano jednego z czołowych ekspertów od kultury regionu i został przeniesiony do Władywostoku²⁰, gdzie powierzono mu stanowisko kustosza zbiorów miejscowego Oddziału Towarzystwa Geograficznego, dla którego w latach wcześniejszych gromadził m.in. eksponaty etnograficzne. Posadę piastował do 1902 r., zaś do jego obowiązków należało porządkowanie i systematyzacja zbiorów, organizacja biblioteki naukowej, wymiana naukowych wydawnictw (głównie ze Stanami Zjednoczonymi²¹) i publicystyka na łamach lokalnej prasy.

Pomimo rosnącego prestiżu Piłsudski nie zapomniał o starych znajomościach i ciągle współpracował z Lwem Sternbergiem, który w międzyczasie został zatrudniony w Muzeum Cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu. Z inspiracji Sternberga zaproponowano mu powrót na Sachalin – tym razem w roli badacza terenowego i naukowca, do którego zadań miało należeć pozyskanie kolekcji etnograficznej dotyczącej Ajnów oraz przeprowadzenie szczegółowych badań ratunkowych dokumentujących zanikającą kulturę tego ludu.

¹⁸ A.F. Majewicz, *Bronisław Piłsudski – wzorcową kartą współpracy i przyjaźni polsko-japońskiej* [w:] *Chopin – Polska – Japonia. Wystawa z okazji 80. rocznicy nawiązania stosunków oficjalnych między Polską a Japonią oraz Roku Chopinowskiego*, red. H. Lipszyc, E. Palasz-Rutkowska *et al.*, Tokio 1999, s. 71.

¹⁹ *Materials for the Study of the Modern Language...*, s. VIII.

²⁰ W międzyczasie wyrok katorgi został zmieniony na przymusowe osadnictwo bez prawa do powrotu na teren europejskiej części Rosji.

²¹ Amerykańska szkoła w antropologii kulturowej, którą na przełomie XIX i XX wieku tworzył Franz Boas (1858–1942) jako jeden z celów swoich badań obrała ludy tubylcze zamieszkujące północne (arktyczne) regiony globu. Boas ściągał z całego świata ekspertów badających poszczególne ludy arktyczne. Proponował również stanowisko Bronisławowi Piłsudskiemu, który wybrał powrót do kraju zamiast kariery akademickiej w USA.

Działalność Piłsudskiego na polu zachowania kultury Ajnów

W XIX wieku nastąpił silny wzrost wszelkiej maści nacjonalizmów. Ponadto pogłębiająca się przepaść technologiczno-społeczna pomiędzy krajami zachodniego kręgu cywilizacyjnego (Europa i Stany Zjednoczone Ameryki Północnej) a innymi nieeuropejskimi społecznościami, połączona z imperializmem i kolonializmem, prowadziły do zapuszczania się „białego człowieka” w coraz to odleglejsze i dotychczas niezbadane regiony globu. Do takich miejsc należały dziewiętnastowieczne Hokkaido i Sachalin, zamieszkałe m.in. przez Ajnów. Z punktu widzenia Rosjan zarówno Sachalin, Hokkaido, jak i Wyspy Kurylskie znajdowały się na nikomu nieznanym, niezamieszkanym przez ludy „cywilizowane”²² Dalekim Wschodzie. Byli oni żywo zainteresowani podbojem i kolonizacją tych regionów świata. Z kolei Japończycy swoje osadnictwo na omawianych północnych terytoriach (Hokkaido) mogli datować już na okres Muromachi przypadający na lata 1336–1537.

Hokkaido – dawniej w języku japońskim zwana Ezo, tj. Wyspą Barbarzyńców – znajdowało się w skrajnie niekorzystnych warunkach klimatycznych i było zamieszkałe przez lud „barbarzyński”, dziki i wojowniczy, tzw. Ajnów. O ile w podziale administracyjnym było ono ujmowane, o tyle pod względem osadniczym do XVIII–XIX wieku traktowano je jako region marginalny i swoiste pogranicze (japońska kolonizacja ograniczała się jedynie do południa wyspy). Należy wspomnieć również o prawie całkowitej izolacji Japonii na arenie międzynarodowej wywołanej zamknięciem granic kraju dla Europejczyków w latach 30. XVII wieku.

Pierwszą nową potęgą europejską, która skierowała swoją uwagę ku Japonii, była Rosja. Rosjanie już w 1638 r. sforsowali Syberię i rozpoczęli kolonizację doliny Amuru. Nawiązawszy kontakty handlowe z Chińczykami, rozpoczęli marsz na południe, wzdłuż archipelagu Wysp Kurylskich. W XVIII wieku konieczność nawiązania kontaktów handlowych z Japonią stała się kwestią nagłą, gdyż Rosjanie zaczęli poszukiwać nowych źródeł zaopatrzenia. Do ostatecznej „konfrontacji” doszło na wyspie Ezo (Hokkaido). W 1792 r. miał miejsce incydent, który spowodował konieczność podjęcia przez władze japońskie decyzji w sprawie rosyjskiej. Porucznik Adam Leksman, poseł w służbie Katarzyny II, wpłynął do portu w Nemuro z zamiarem nawiązania stosunków handlowych. Został przyjęty przez lokalne władze, a jego prośbę (o nawiązanie stosunków handlowych) przekazano do stolicy – Edo (dzisiejsze Tokio). Po pewnym czasie przyszła odpowiedź odmowna i wyjaśniająca,

²² Warto przywołać w tym miejscu popularną w XIX i początkach XX wieku teorię ewolucjonistyczną dzielącą ludy na cywilizowane (kojarzone z zachodnim kręgiem kulturowym – Europą i Stanami Zjednoczonymi), barbarzyńskie (rozwinęte kultury Azji, Afryki Północnej i niektóre ludy indiańskie) oraz dzikie (ludy plemienne zamieszkujące głównie niekorzystne dla rozwoju regiony świata, np. daleką Północ).

że jedynie urzędy w Nagasaki²³ mają uprawnienia do utrzymywania stosunków z cudzoziemcami. Udzielono natomiast zgody na zawinięcie rosyjskiego statku do portu w Nagasaki. Pierwszym skutkiem wizyty Leksmana było przygotowanie w 1798 r. z nakazu sioguna oficjalnej mapy wyspy oraz uszczelnienie północnej granicy kraju²⁴. Drugim, brzemiennym w skutki dla kultury ludności miejscowej był nakaz szybkiej kolonizacji północy wyspy i japonizacja jej mieszkańców.

Kulturowo i językowo Ajnowie różnili się od otaczających ich ludów. Cechowała ich religia animistyczna z centralnym kultem niedźwiedzia (oraz Festiwalem Niedźwiedzia jako głównym świętem dorocznym). Wyróżniali się również językowo, ajnusi jest językiem izolowanym, niepowiązaniem genetycznie z żadnym innym językiem na świecie. Ponadto w niektórych aspektach organizacji społecznej matriarchat odgrywał dominującą rolę u dziewiętnastowiecznych Ajnów (szczególnie w kwestiach dziedziczenia majątku i pozycji społecznej). Kobiety przyozdabiały swoje ciała tatuażami – wokół warg (na wzór zarostu) oraz na ramionach²⁵, mężczyźni zaś charakteryzowali się długim i bujnym zarostem. Do momentu kolonizacji (zarówno rosyjskiej, jak i japońskiej) Ajnowie parali się głównie rybołówstwem, zbieractwem oraz myślistwem. Żyli w małych grupach (liczących od kilku do kilkunastu rodzin), którym przewodził naczelnik. Cechy te wyróżniały Ajnów na tle otaczających ich Japończyków (i przybyszów z zachodu imperium carskiego) i czyniły z nich lud niecywilizowany, który można podbić i ucywilizować, tj. zjaponizować/zrusyfikować.

Sachalin jako wyspa katorżnicza cechował się skrajnie niekorzystnymi warunkami osadniczymi (podobnie jak północ Hokkaido). Srogi klimat nie sprzyjał ściąganiu osadników. Stąd powszechnie stosowana była praktyka przekształcania katorżników w osadników (poprzez łagodzenie pierwotnych wyroków). Jednakże jak zauważa Antoni Kuczyński: „To poświęczone osadnictwo burzyło tubylcze bytowanie, bowiem autochtoniczna ludność żyła z tego, czego im dostarczała ziemia i woda. Rzeki obfite w ryby dawały dostatek pożywienia, polowania na zwierzęta zapewniały byt całym rodzinom. Ziemia i woda były siedliskiem dobrych duchów, które zdaniem tubylców zapewniały im spokój i byt. Wraz ze wspomnianą kolonizacją osiedleńcy rugowali tubylców z ich siedzib, zajmując coraz to nowe obszary pod swoje siedliska. Pustoszały więc plemienne łowiska, następował deficyt zwierzyny i częstokroć głód trawił całe tubylcze osady. Nawet dobre duchy opuszczały osady zamieszkiwane przez tubylczą ludność i przenosiły się w trudno dostępne rejony wyspy, o czym wielokrotnie mówili Bronisławowi Piłsudskiemu zatroskani tubylcy”²⁶.

²³ W trakcie izolacji trwającej ponad dwieście lat jedynym japońskim „oknem na świat zachodni” była holenderska faktoria handlowa zlokalizowana na wyspie Dejima u wybrzeży portu w Nagasaki. To właśnie na jej terytorium przebywała holenderska misja handlowo-dyplomatyczna.

²⁴ Więcej na ten temat zob. J. Tubielewicz, *Historia Japonii*, Warszawa 1984.

²⁵ Do dziś tatuaż w Japonii jest kojarzony ze światem przestępczym.

²⁶ A. Kuczyński, *Bronisław Piłsudski...*, s. 39–40.

Dzięki wspomnianemu wyżej kontraktowi Carskiej Akademii Nauk w 1902 r. Pilsudski trafił ponownie na Sachalin, gdzie do 1905 r. prowadził intensywne badania terenowe nad zanikającą kulturą Ajnów. Zakres zainteresowań obejmował folklor grupy, obrzędowość rodzinną, wierzenia oraz kulturę materialną. Aby w pełni wykorzystać zdolności Pilsudskiego, wyposażono go w aparat fotograficzny, kamerę umożliwiającą nagrywanie filmów oraz fonogram marki Edison, który sprawdzono specjalnie na potrzeby badań ze Stanów Zjednoczonych²⁷. Można uznać, że polski badacz był jednym z pierwszych na świecie wykorzystujących fotografię do uwieczniania badanej kultury oraz pionierem w wykorzystaniu filmu do rejestracji przebiegu obserwowanych obrzędów²⁸. Alfred F. Majewicz zauważył, że Pilsudski: „Pozostawił kilkaset fotografii o ogromnej, niedościgłej wartości naukowej, jednocześnie rewelacyjnych pod względem poziomu technicznego i artystycznego. Wedle specjalistów autora zdjęć charakteryzuje »wyjątkowe zacięcie portretowe«, a w dziedzinie fotografii społecznej wyprzedza on klasyków, jak Alfred Stieglitz”²⁹.

Podobnie dzięki dokonaniom na kauczukowo-woskowych walkach nagraniom możliwe stało się blisko sto lat później przeprowadzenie rekonstrukcji zrusyfikowanej (i zjaponizowanej) już kultury Ajnów.

Terenowość i innowacyjność badań Pilsudskiego przejawia się nie tylko w metodach rejestrowania danych, ale przede wszystkim w sposobie prowadzenia pracy badawczej³⁰. Długotrwały pobyt wśród tubylców połączony z bardzo dobrą znajomością języka uczyniły z Pilsudskiego jednego z pierwszych (o ile nie pierwszego) antropologów powszechnych – pozaeuropejskich. Natomiast wydana w 1912 r. praca pt. *Materials for the Study of the Ainu Language and Folklore*: „Jest to w zakresie badań nad kulturą i językiem Ajnów sachalińskich osiągnięcie szczytowe, ponieważ nikt przed Pilsudskim nie zebrał tak bogatego materiału i nie dorównał mu kompetencją w jego interpretowaniu, zaś po nim, w rezultacie bardzo szybkiego i całkowitego »wykulturowienia się« Ajnów sachalińskich, stało się niemożliwe”³¹. Znacznie przyczynił się do tego fakt, że „Pilsudski poznał sachaliński język ajnusi,

²⁷ *Ibidem*, s. 33.

²⁸ Niestety do dziś nie odnaleziono nagranych w 1903 r. przez Pilsudskiego filmu ukazującego przebieg Festiwalu Niedźwiedzia. A.F. Majewicz, *Bronisław Pilsudski...*, s. 72.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Analizując dorobek Pilsudskiego z perspektywy współczesnej antropologii kulturowej, należy zauważyć, że wykraczał on w swoich badaniach (sposobach) znacznie poza współczesne mu nauki etnologiczne (koncentrujące się jedynie na opisie form kulturowych i ich systematyzacji). W pracach polskiego etnografa znajdujemy takie wątki, jak: antropologia medyczna (życie seksualne mieszkańców Sachalinu, ciąża, poród, bezpłodność, poronienia, ciąża wielodziejna czy też deformacje płodów – wszystko to opisane w ujęciu kulturowym), antropologia ekonomiczna (tradycyjna gospodarka i przyczyny jej upadku), antropologia religii (studia nad szamanizmem), antropologia ekologiczna (wpływ środowiska na wzory kulturowe) i psychologiczna (etnologia we współczesnym ujęciu), antropologia językoznawcza (studia nad językami autochtonów) oraz folklorystyka.

³¹ A.F. Majewicz, *Bronisław Pilsudski...*, s. 71.

szczególnie język starych opowieści narracyjnych, jak nikt inny spoza społeczności nim mówiącej przed faktycznym wymarciem tego języka w latach 30. naszego [XX – J.S.] stulecia. Znal osobiście właściwie wszystkich Ajnów mieszkających za jego drugiego pobytu na Sachalinie w latach 1902–1905”³².

Naukowo-badawcze zainteresowania Piłsudskiego zbiegały się z jego działalnością humanitarną na rzecz ludności miejscowej. Zakładał szkoły, w których uczono wg elementarnego programu kształcenia autorstwa Polaka. Obejmował on, poza nauką czytania i pisania w języku rosyjskim, przekazywanie wiedzy na temat tradycyjnego rzemiosła, kultywowanie lokalnych tradycji, podstaw rolnictwa oraz higieny osobistej (rozumianej na sposób europejski). Działalność ta miała na celu podniesienie standardu życia autochtonów i wyposażenie ich w narzędzia umożliwiające przetrwanie rodzimej kultury³³. Inoue Kōichi w swojej pracy z 2004 r. wskazuje na przyczyny, jakimi kierował się Piłsudski przy wdrażaniu programu. Podczas swojej wizyty na Sachalinie we wsi Mauka w 1902 r. polski badacz zauważył, że wszyscy mieszkańcy posługują się językiem japońskim w stopniu biegłym, zachowując przy tym własną tożsamość³⁴. Doszedł do wniosku, że odpowiednie nauczanie języka rosyjskiego nie wpłynie negatywnie na zatracenie ajnuskiego wzorca kulturowego, a jednocześnie przyczyni się do podniesienia jakości życia autochtonów Sachalinu. Swoje spostrzeżenia zawarł w przygotowanym dla gubernatora raporcie, stanowiącym w późniejszym czasie podstawę dla wdrażanego programu edukacyjnego.

Nie tylko zawodowe, ale i osobiste (w tym rodzinne³⁵) związki z tubylcami uczyniły z Piłsudskiego idealnego kandydata do roli twórcy nowych regulacji prawnych dotyczących mieszkańców Sachalinu. Wiązało się to z odgórną dyrektywą mającą na celu dostosowanie przestarzałych przepisów do nowych warunków polityczno-społecznych (wynikających ze wzrostu świadomości różnorodności etnicznej na terenie rosyjskiego Dalekiego Wschodu). Na polecenie gubernatora wyspy Piłsudski opracował wiele przepisów prawnych, których zadaniem było

³² *Ibidem*.

³³ Nieocenione okazało się doświadczenie wyniesione z lat młodości, kiedy to bracia Piłsudscy działali na polu zachowania i upowszechniania kultury polskiej wśród młodzieży i rzemieślników wileńskich.

³⁴ Inoue Kōichi, *Bronisław Piłsudski no sokuseki no tazunete 40 nen – nakanzuku, sono kyokutō taijū no kyūmei* [40 lat moich badań śladami Bronisława Piłsudskiego – szczególne odkrywanie jego pobytu na Dalekim Wschodzie], „Surabu/yūrashia gaku no kōchiku kenkyū hōkokushū” 2004/5, Slavic Research Center, University of Hokkaido, s. 89–90.

³⁵ Podczas pobytu przypadającego na lata 1902–1905 pojął za żonę siostrzenicę naczelnika ajnuskiej wsi Ai (imieniem Chuusamma) i miał z nią dwoje dzieci, syna – Sukezo (ur. 1903) i córkę – Kiyō (ur. 1905). Nie wiadomo, jak naprawdę nazywały się dzieci Piłsudskiego. Wraz z zajęciem Sachalinu przez Japonię wszyscy zamieszkujący tam Ajnowie zostali zmuszeni do przyjęcia japońskich imion i nazwisk. Rodzina Piłsudskiego stała się rodem Kimura. Więcej na ten temat zob. <http://www.p Polonia.jp/pl/historia-i-polityka/item/1131-bronislaw-pilsudski> (dostęp: 25.08.2018).

uregulowanie statusu zamieszkałych na Sachalinie Ajnów³⁶. Jak wskazuje A. Kuczyński: „Zadanie zlecone przez gubernatora wykonał Bronisław Piłsudski wozowo, wkładając w nie całą swoją wiedzę o kulturze Ajnów, warunkach ich życia i tradycji. W dokumencie znalazły się sprawy samorządu lokalnego Ajnów, kwestie podatkowe, zagadnienia rybackie i łowieckie, propozycje związane z własnością ziemską, opieką zdrowotną, szkolnictwem, sądownictwem i praworządnością. Wykonując tę pracę, miał nadzieję, że w jakimś stopniu przyczyni się ona do polepszenia sytuacji Ajnów”³⁷.

Niestety wdrożenie w życie tego nowatorskiego projektu przerwał wybuch wojny rosyjsko-japońskiej (1904–1905), w wyniku której Sachalin został zajęty przez Japończyków. Sam Piłsudski pozostawał na wyspie do 1905 r., kiedy to zdecydował się udać do Japonii³⁸. Na krótko przed opuszczeniem Sachalinu odwiedził rodziną wiesz żony, aby zabrać ją i syna z sobą do Japonii, jednakże zaawansowana ciąża uniemożliwiła im wspólny wyjazd z Rosji³⁹. Wraz z opuszczeniem wyspy urwał się kontakt Piłsudskiego z ajnuską rodziną, która do 1945 r. zamieszkiwała ziemie rodzinne, a po zakończeniu II wojny światowej i utracie przez Japonię kontroli nad Sachalinem została przesiedlona na Hokkaido.

Japoński epizod życia Piłsudskiego

Podczas swojego pobytu na Dalekim Wschodzie Piłsudski przebywał około roku (cztery lub pięć pobytów w Japonii)⁴⁰. W roku 1903 odwiedził Hokkaido, gdzie wraz z Wacławem Sieroszewskim przeprowadził intensywne badania nad zamieszkującymi tam Ajnami i nagrał na woskowych walcach pieśni tego ludu⁴¹. Nieocenioną pomoc otrzymali polscy etnografowie ze strony Sentoku Tarōji⁴²

³⁶ Szczegółowa analiza projektu znajduje się w pracy A. Kuczyńskiego, *Bronisław Piłsudski...*, s. 40–48.

³⁷ *Ibidem*, s. 34.

³⁸ Początkowo wyjazd do Japonii miał charakter naukowo-badawczy. Jednakże Piłsudskiego cały czas obowiązywał zakaz opuszczania rosyjskiego Dalekiego Wschodu i jako zbieg nie powrócił już na teren Sachalinu.

³⁹ Córka Piłsudskiego – Kiyo urodziła się już po opuszczeniu przez ojca Sachalinu.

⁴⁰ A.F. Majewicz, *Bronisław Piłsudski...*, s. 73.

⁴¹ Podczas tego pobytu badawczego powstał również film dokumentujący Festiwal Niedźwiedzia. Niestety, do dziś nie udało się go odnaleźć.

⁴² Po zakończeniu współpracy z Piłsudskim Sentoku Tarōji został nauczycielem w szkole ajnuskiej, w której kontynuował dzieło polskiego badacza. Innym kontynuatorem myśli polskiego badacza był Yamabe Yasunosuke (1867–1923), który współpracował z Piłsudskim w 1903 r., zaznajamiając go z meandrami ajnuskiego folkloru, zaś w 1909 r. otworzył ajnuską szkołę. Według Inoue Kōichi (*Bronisław Piłsudski...*, s. 92) program kształcenia był zgodny z tym, który opracował Bronisław Piłsudski.

(1872–1929), który jako były uczeń Piłsudskiego, biegle posługujący się językami ajnuskim, japońskim i rosyjskim, pełnił funkcję tłumacza i współpracownika w trakcie badań folklorystycznych⁴³.

Najdłuższy i zarazem ostatni pobyt w Japonii przypadł na okres po opuszczeniu Sachalinu i trwał około 8–9 miesięcy, podczas których polski etnograf poświęcał swój czas na działania zarówno o charakterze politycznym, jak i naukowym. Od strony politycznej zaangażował się w działalność (propagandową) antyrosyjską skierowaną przede wszystkim do żołnierzy przebywających w obozach jenieckich. Ponadto nie stronił od kontaktów z chińskimi rewolucjonistami skupionymi wokół grupy Minpōsha⁴⁴, której przewodził Sun Yat-sen (1866–1925), założyciel Kuomintangu i pierwszy tymczasowy prezydent Republiki Chińskiej. Poza spotkaniami z chińskimi dysydentami Piłsudski miał okazję poznać również prominentnych polityków japońskich, w tym Ōkumę Shigenobu (1838–1922), dwukrotnego premiera oraz ministra spraw zagranicznych, a także działacza społecznego i jedną z czołowych postaci reform ery Meiji (1868–1912).

Naukowa działalność Piłsudskiego to przede wszystkim spotkania z japońskimi ekspertami zajmującymi się Ajnami, w tym z Torii Ryūzō (1870–1953), antropologiem, etnografem i folklorystą, który zasłynął z badań nad ludem Ajnu z Wysp Kurylskich. Ponadto nawiązał bliską znajomość z pisarzem i tłumaczem Futabateiem Shimeiem (1864–1909)⁴⁵, z którym założył Towarzystwo Japońsko-Polskie „dla wzajemnego uprzęstąpienia kultur obu krajów”⁴⁶. Owocem znajomości było wydanie w Japonii dwóch przekładów polskiej literatury w wykonaniu Futabateia⁴⁷: *Michałka* Bolesława Prusa (jap. *Muku-no Mibairo*) oraz *Kocham* Andrzeja Niemojewskiego (jap. *Ai*).

Bronisław Piłsudski opuścił Japonię 30 lipca 1906 r. i przez Stany Zjednoczone udał się do Europy, aby pod koniec roku osiąść w Krakowie⁴⁸. Po powrocie do kraju oddał się nowemu polu badawczemu, jakim była kultura Podhala (którą badał do wybuchu I wojny światowej). W 1915 r. wraz z żoną i dziećmi⁴⁹ wyemigrował do Szwajcarii, a później przeniósł się do Paryża.

Pomimo dzielącej go odległości oraz zmiany zainteresowań nie zaprzestał działalności na polu upowszechnienia wiedzy o kulturze i losach sachalińskich Ajnów.

⁴³ *Ibidem*, s. 90.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Futabatei Shimei był absolwentem Tōkyō Gaikokugo Gakkō (Tokijskiej Szkoły Języków Obcych, obecnie Tōkyō Gaikokugo Daigaku – Tokijski Uniwersytet Studiów Międzynarodowych), gdzie studiował filologię rosyjską.

⁴⁶ Inoue Kōichi, *Bronisław Piłsudski...*

⁴⁷ Przekłady zostały dokonane z języka rosyjskiego.

⁴⁸ Dokładna data przybycia do Galicji nie jest znana. Wiadomo, że w listopadzie korespondencja była kierowana na jego krakowski adres.

⁴⁹ Po powrocie na ziemię polskie założył nową rodzinę.

W wyniku współpracy z językoznawcą Janem Michałem Rozwadowskim (1867–1935) ukazała się w 1912 r. książka zatytułowana *Materials for the Study of the Modern Language and Folklore* (Collected and Prepared by Bronisław Piłsudski)⁵⁰.

Podsumowanie

Powrót do Europy nie służył Piłsudskiemu. Po wielu latach zesłania i przebywania wśród tubylców Sachalinu nie potrafił odnaleźć się w wielkomięjskim świecie. W liście do przyjaciół napisał:

Objechałem Japonię i Amerykę. Po życiu w dzikich lasach i górach Sachalinu, wśród jednostajnego tła pierwotnych stosunków moich miłych tubylców, ogrom nowych wrażeń i tempo życia kulturalnego męczyły mnie i męczą (...). Klimat też niezupełnie mi służy⁵¹.

Ślady tęsknoty za Dalekim Wschodem znajdujemy również w korespondencji Piłsudskiego z Futabateiem. W liście z 6 listopada 1907 r. przyznaje:

Często myślę o Japonii. Wtedy [w 1906 r. – J.S.] miałem kilka ofert zatrudnienia⁵² w roli lektora w szkołach. Żałuję, że ich nie przyjąłem⁵³.

Lata spędzone na wygnaniu wśród ludów plemiennych odzwyczaiły Piłsudskiego od „cywilizacji białego człowieka”. Dodatkowo wybuch I wojny światowej zmusił go do kolejnej tulażki, której tragicznym finałem była śmierć (prawdopodobnie samobójcza) w Paryżu 17 maja 1918 r.⁵⁴ W Polsce nieco zapomniany, pozostaje czołowym badaczem i działaczem, dla którego zachowanie wiedzy o kulturze dalekowschodnich Ajnów – aborygenów Sachalinu – stało się priorytetem i celem.

⁵⁰ Praca ta stanowi swoistą naukową „nobilizację” Piłsudskiego. Ze względu na brak wykształcenia akademickiego nie mógł po powrocie do kraju otrzymać stanowiska wykładowcy akademickiego. Dopiero po publikacji książki zwrócił na siebie uwagę członków Akademii Umiejętności.

⁵¹ J. Staszal, *Z nieznanych listów Bronisława Piłsudskiego do Marii Żarnowskiej z 1907 roku*, cyt. za: A. Kuczyński, *Bronisław Piłsudski...*, s. 59. Przedruk pracy J. Szaszela dostępny jest na stronie <http://www.icrap.org/pl/Staszal-9-1.html> (dostęp: 25.08.2018).

⁵² Sawada Kazuhiko łączy powyższy fakt ze zwolnieniem się posady lektora języka rosyjskiego na Tokijskim Uniwersytecie Języków Obcych (Tōkyō Gaikokugo Gakkō) jesienią 1906 r. Jednakże tęsknota za krajem ojczystym okazała się silniejsza od ofert uniwersyteckich (przynajmniej w 1906 r.). Sawada Kazuhiko, *Bronisław Piłsudski no mita Nihon: Tōkyō Ongaku Gakkō no joryū ongakuka tonō kōsai no chūshin ni* [Japonia w oczach Bronisława Piłsudskiego: poprzez kontakty z muzykami z Tokijskiej Akademii Muzycznej], „Slavic Studies” 1996/43, s. 217.

⁵³ *Ibidem*, s. 217.

⁵⁴ U Piłsudskiego tuż przed śmiercią zdiagnozowano depresję.

Pozostał temu wierny do końca życia. Wystąpienie w Société d'Anthropologie de Paris zakończył słowami:

Studiujemy z zainteresowaniem każdy szczegół z ich [Ajnów – J.S.] przeszłości, lecz nie troszczymy się niemal wcale o ich przyszłość. One wymierają, one zanikają (...). Już w chwili obecnej szybko zatracają swą własną indywidualność, dzięki niszczycielskiemu zetknięciu się z najeźdźcami. Żyłem między nimi, czytałem w ich smutnych oczach poczucie bliskiego końca, ludzie ci szukają instynktownie oparcia u każdego, kto im okaże nieco przychylności.

(...) Postawiłem sobie jako obowiązek moralny ściągnięcie na los ras pierwotnych uwagi ludzi nauki, interesujących się nimi. Nie wątpię, że Towarzystwo Antropologii tej Francji, które rozpoczęło studia nad człowiekiem, (...) podejmie inicjatywę w kierowaniu wszelkimi dobrymi chęciami oraz w połączeniu wszystkich wysiłków dla zaopiekowania się tymi opuszczonymi istotami. Jest to nasz obowiązek, wypływający z uczucia ludzkości, jest to czyn ratownictwa, o który należy się pokusić⁵⁵.

Dyskusja wokół spuścizny Bronisława Piłsudskiego narosła wraz z odkryciem woskowo-kauczukowych wałków z nagraniami pieśni Ajnów z Hokkaido (z badań z 1903 r.). Znalezione w 1976 r. bezcenne materiały w wyniku upływu czasu uległy znacznej dewastacji. Dzięki pracy międzynarodowego zespołu w ramach projektu ICRAP (International Committee for the Restoration and Assessment of B. Piłsudski's Work) udało się w znacznej mierze zrekonstruować nagrania⁵⁶, a ich treść stała się przedmiotem renesansu ajnologii oraz licznych sympozjów poświęconych zarówno Ajnom, jak i Piłsudskiemu⁵⁷. W 2013 r. w miejscowości Shiraoi na wyspie Hokkaido odsłonięto pomnik poświęcony Bronisławowi Piłsudskiemu⁵⁸. Upamiętnia on działalność polskiego etnografa na polu ochrony ludności tubylczej północy Japonii i Wysp Kurylskich.

Warto wspomnieć tego polskiego pioniera badań etnograficzno-orientalistycznych w setną rocznicę śmierci i pochylić się nad jego dorobkiem, w którym pozostało jeszcze wiele do zbadania.

⁵⁵ K. Zawistowicz, *Bronisław Piłsudski*, „Sybirak” 1937, nr 1, s. 43–44, cyt. za: A. Kuczyński, *Bronisław Piłsudski...*, s. 49.

⁵⁶ W znacznej mierze koszty prac zostały pokryte przez stronę japońską – IBM-Japan oraz Japan Society for the Promotion of Science.

⁵⁷ Więcej na ten temat zob. A.F. Majewicz, *Bronisław Piłsudski...*, s. 72–73.

⁵⁸ Nagranie ceremonii odsłonięcia pomnika znajduje się pod adresem: <https://www.youtube.com/watch?v=apYUmJI2EfU> (dostęp: 25.08.2018).

SUMMARY

A POLISH SCHOLAR OF THE AINU PEOPLE – BRONISŁAW PIŁSUDSKI (1866–1918): ON THE HUNDREDTH ANNIVERSARY OF DEATH

Bronisław Piłsudski, the elder brother of Marshal Józef Piłsudski, made a long-term home in Sakhalin, where he conducted research on the local population for nearly two decades. He became famous as an advocate of protecting the rights of the aborigines, who fought an unequal battle with the dominant cultures surrounding them from the south and the north. During his research, Piłsudski recorded the unique rites of the disappearing Ainu culture. This article is devoted to a profile of this Polish pioneer of ethnographic and oriental studies.